

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

Met nadruk: blij zijn! (Phil. 4:4-7)

Een simpele groet

„Houdoe” zeggen ze in Brabant en ze bedoelen: houd je goed. „Sjalom” heet het in Israël vanouds: vrede. „Chaire” zeggen ze in de Grieks-sprekende wereld: verheug u, wees blij. Paulus, zowel het Grieks als het Hebreeuws machtig, geeft het alledaagse cliché nieuwe glans als hij schrijft: ... God ... vervulde u met louter VREUGDE en VREDE ... (Rom. 15:13). Duizenden en duizenden keren hoort hij „chaire” zeggen - is het dáárom dat hij met het woord „vreugde” strooit in zijn brief aan Filippi's gemeente? Zo'n vijftien keer heeft hij het in dit episteltje over „blij zijn”. Wat denkt u van dit zinnetje: „... verblijdt ik mij en ik verblijdt mij met u allen. Verblijdt gij u evenzo en verblijdt u met mij.” (2:17,18)?

Er zijn kringen waarin het „blij, blij, blij” zo achteloos over tafel gaat, dat het voor mij bla bla wordt. Maar dat durf ik Paulus niet aan te schrijven, zelfs niet wanneer hij even verderop weer schrijft: „Verblijdt u in den Here te allen tijde! Wederom zal ik zeggen: Verblijdt u!” (4:4).

Hij zal wel in een vrolijke stemming geweest zijn. En de omstandigheden zullen er wel naar geweest zijn, denk je.

Een lach en een traan

Dat had je gedacht! Paulus zit op dat ogenblik gevangen te Rome. De uitslag van zijn zaak is nog steeds onzeker: zijn leven kan er mee gemoeid zijn. De gevangenis van Philippi kent hij trouwens ook van de binnenkant (1:30; Hand. 15:19 vv.). Terwijl hij zijn gevangenisbrief schrijft biggelen hem de tranen langs de wangen op het perkament. Oorzaak: andere evangelieverkondigers gedragen zich als ... vijanden van het kruis, al een hele tijd. Alsof dat nog niet genoeg was, treft Epaphroditus in Rome een dodelijke „ziekte”, een ziekte „dank zij” het evangelie. Hij geneest - God zij dank - „opdat ik niet droefheid op droefheid zou hebben.”

Zorgen óók bij de Philippenzen: om Epaphroditus en om Paulus. Daarbij lijden zij onder de tegenstand van mensen die hen angst aan willen jagen. Ook hebben zij nog steeds moeite van de kant der Joden. En onderling zelfs botert het niet: Euodia en Syntyche ver-

dragen elkaar niet. En dat zijn nog wel twee mensen die samen met Paulus in de prediking van het evangelie hebben gestreden. Oftewel de laatsten van wie je zoiets zou mogen verwachten.

Je zult... cipier zijn van Philippi's gevangenis, „krachtdadig bekeerd”, en dan zulke trieste ervaringen hebben met en in de gemeente....

Toch vriendelijk

Stelt u zich die cipier eens voor, met zijn huis(gezin). Hoor Paulus tegen hem, zijn vrouw, zijn kinderen zeggen: verblijdt u in den Here te allen tijde. En nog eens: verblijdt u. Ik hoor de kindertjes van de cipier al zingen: „... en daarom ben ik blij”.

Eerder zou je verontwaardiging verwachten: dit nemen we niet langer - we bedanken er stichtelijk voor.

Begrijpt u nu waarom Paulus er aan toevoegt: uw vriendelijkheid zij alle mensen bekend? Ja heus: wees maar mild, meegaand, in-schikkelijk, toegeeflijk, beminne-lijk. 't Pure tegendeel van begrijpelijke verontwaardiging en even begrijpelijke opstandigheid. Maar deze vriendelijkheid is wel de

proef op de som van de vreugde in de Heer.

Als Christus' gemeente nu eens zó begon te leven. Zó, dat haar vriendelijkheid alle mensen bekend was. Altijd weer is er immers alle reden tot oprechte verontwaardiging. Op kerkelijk, maatschappelijk, politiek gebied. In onderlinge kerkelijke verhoudingen of t.a.v. buitenstaanders. Hoe vaak ben je niet een speelbal van anderen, lijdend voorwerp van andermans grillen, luimen, egoïsme, afgunst en wat dies meer zij. Zaken waartegen - denk eens aan laster - niets te doen is. Vriendelijkheid kost geen geld - wel geloof!

Je staat niet alleen

Begin eens met „mild” te zijn, vriendelijk - zo dat 't aan alle mensen bekend is. Niet als reductie op je christen-zijn, maar juist omdat je christen mag zijn. Want dán juist kun je je dat veroorloven: je staat niet alleen - de Heer is nabij. Hem dien je uiteindelijk en allereerst. Zijn grondwet aanvaard je en voer je uit.

Met Hem „nabij” kun je je per-mitteren toegeeflijk en inschikkelijk te zijn. En omdat Hij nabij is, kun je ook Paulus' aansporing accepteren: weest in geen ding bezorgd. Niet dat er geen redenen zijn om je zorgen te maken - die waren er ook voor Paulus en Philippi. Maar Paulus heeft de definitieve rekening opgemaakt. En dat is: Christus zal worden grootgemaakt in mijn lichaam, hetzij door mijn leven, hetzij door mijn dood (1:20). Ook die cipier zal zijn zorgen gehad hebben. Maar de vraag is of een mens definitief heeft gekozen en bereid is de consequenties te aanvaarden. In dat geval hoeft je je leven niet te vergallen met bezorgdheid. Want nog eens: de Heer is nabij.

Wat wil een mens nog meer? Hij is de eeuwigdurende bijstand van zijn gemeente.

Hand in hand

Of er dan niets meer te wensen overblijft? Integendeel: laten bij alles uw dringende wensen door gebed en smeking bekend worden bij God. Er blijft, juist voor een christen, genoeg te wensen over. Maar je moet ermee aan het goede adres komen. Niemand hoeft

Inhoud

- 1 Ds E. R. Postma,
Met nadruk: blij zijn!
- 2 Drs H. de Jong,
„Geheel Israëls zalig” (slot)
- 3 Ds H. Algra,
„Geheel Israël zalig” (slot)
- 4 T. Hoekstra,
Boeken lezen: vooral op school „Wat heb dat nou voor nodig?”
- 5 Ds H. Amelink,
Te Berde
- 6 Ds H. Algra,
Marx

zich neer te leggen bij alle mogelijke wantoestanden. Maar in plaats van de theologie der revolutie stelt Paulus het gebed van de rechtvaardige. En Jacobus schreef al: dat vermag veel (5:16). Met verwijzing naar Elia, die ook maar een gewoon mens was. Gewone mensen, een Heer die nabij is, een God die voortdurend spreekuur houdt - wat kun je je nog meer aan geborgenheid wensen?

Opnieuw vloeien de Griekse en Hebreeuwse groet in elkaar over. Want na het „verblijdt u” schrijft Paulus: en de vrede Gods, die alle verstand te boven gaat, zal uw harten en uw gedachten behoeden in Christus Jezus.

Ben je als christen met al je vriendelijkheid niet erg kwetsbaar en moet je daarom niet uiterst behoedzaam zijn? Het omgekeerde brengt Paulus naar voren: deze vrede behoedt je hart en je gedachten! 't Gaat echt niet vanzelf, dat vriendelijk en tegelijk niet bezorgd zijn. Anders was dat behoeven niet nodig. Maar in verbondenheid met Jezus Christus gebeurt 't, mag je daar zeker van zijn. Zelfs al gaat het je verstand (en dat van anderen) te boven. Het moet toch te zien zijn, dat christenen zich geborgen weten? Wat anders bedoelt Paulus als hij schrijft: want het leven is mij Christus en het sterven gewin (1:21). Daarom kunnen bij hem vreugde en vrede hand in hand gaan. Heb er vrede mee en wees er blij om!

„Geheel Israël zalig“:

klapstuk van de geschiedenis of hoofdsom der historie? (6)

Samenvatting

Dit laatste artikel wil ik gebruiken om met wat we bij de profeten en in de psalmen vonden terug te gaan naar Romeinen 11 : 26, de tekst over het zalig worden van gans Israël. Laat ik de lezer dienen met een poging tot samenvatting van het gevondene in een paar punten:

- 1) Het volk Gods is opgebouwd uit personen die stuk voor stuk op de werkelijkheid van verkiezing en verbond worden aangesproken.
- 2) Dit Godsvolk wordt door het Woord van God geconfronteerd met de Christus-werkelijkheid van Oude en Nieuwe Testament, met als overwegend resultaat dat het volksgeheel op deze werkelijkheid stuk breekt en uiteen valt in een meervoud van persoonlijke beslissingen vóór of tegen.
- 3) Hierdoor vindt 'rest'-vorming plaats.
- 4) Als deze 'rest', bestaande uit persoonlijk toetredenen tot het Godsvolk, getypeerd wordt, vallen er aanduidingen ('godvrezenden' enzovoorts) waarvoor het toebehoren tot Israëls stam geen vereiste is, zodat het volk Gods niet in een bloedverwantschap opgaat en een uitbreiding ondergaat naar de volken toe.
- 5) Dwars door deze volken gaat dezelfde schifting als door het Israël-naar-het-vlees.
- 6) Rondom de Christus (in voorafbeelding, maar vooral als de Gekomene) komt zo het Godsvolk bijéén, bestaande uit de 'rest' van Israël plus de geroepenen uit de volken.
- 7) Dit Godsvolk draagt definitief een israëlitische signatuur en kan daarom aan het eind zelfs 'geheel Israël' heten.

Ik ben nu van mening dat deze punten ons een reële hulp kunnen bieden bij het lezen van de zwaar geladen hoofdstukken 9-11 uit de brief aan de Romeinen.

De structuur van Romeinen 9-11

Ik ga dit nu niet uitvoerig aantonen, maar beperk me tot de directe omgeving van Romeinen 11 : 26. Toch wil ik ook een korte opmerking over het geheel van deze hoofdstukken maken bij het licht van de zojuist ontstoken profetische kaarsen. Als ik het goed zie vertonen de hoofdstukken 9-11 van de Romeinen grof gezegd dezelfde structuur als die welke we tegenkwamen in bijvoorbeeld Psalm 94. De lezer herinnert zich de passage van de verzen 14 en 15: „Want de HERE verstoot zijn volk niet en ook laat Hij zijn erf-

**DOOR
H. DE JONG
AMSTERDAM**

deel niet in de steek. Maar het recht neemt een wending tot overwinning en daar gaan alle oprechten van hart achteraan". Drie onderwerpen komen hier ter sprake. In de eerste zin gaat het over Israëls verkiezing (de Here God verwerpt zijn volk niet), in de derde zin gaat het over de 'rest' (de oprechten van hart), en scheidingmakend tussen de eerste en de derde zin in staat het geestelijke centrum van het volk: het recht tot overwinning brengen, wat het werk is van de Knecht des HEREN. Hiermee nu stemt de opbouw van Romeinen 9-11 overeen: hoofdstuk 9 gaat over Israël en zijn verkiezing, hoofdstuk 11 heeft het over de 'rest' en scheiding makend tussen die twee in staat hoofdstuk 10 (eigenlijk vanaf 9 : 30) met Christus als het geestelijke centrum, waarop het volksgeheel stuk breekt en uiteen gaat in gelovigen en ongelovigen. Het valt mij wel eens op dat in de discussies over Romeinen 9-11 meestal alleen de hoofdstukken 9 en 11 (en nog vaker alleen hoofdstuk 11) de aandacht krijgen en dat het tiende hoofdstuk er wat tussenuit valt. Toch staat juist in dat hoofdstuk de spil waar alles om draait, getuige 9 : 33: „Zie, Ik leg in Sinon een steen des aanstoots en een rots der ergernis, en wie op Hem zijn geloof bouwt, zal niet beschaamd uitkomen". Met zijn uitwerking van dit profetenwoord vult Paulus een goed deel van hoofdstuk 10 (de verzen 1-13, zie vers 11). De houding tegenover de Christus beslist. Aan Christus ergert men zich of in Christus gelooft men. Christus is het zwaard dat door Israëls volksziel heengaat. Achter Hem aan gaan alle oprechten van hart, onverschillig of zij van israëlitischen bloede zijn of niet. „Want er is geen onderscheid tussen Jood en Griek. Immers, één en dezelfde is Heer over allen, rijk voor allen

die Hem aanroepen; want: al wie de naam des Heren aanroept, zal behouden worden" (Romeinen 10 : 12, 13). Dit universele volk van God heet nu in Romeinen 11 : 26 'het ganse Israël dat behouden wordt', - het eindresultaat van Gods kerkvergaderend werk dat hier vanwege de aangesneden problematiek (Gods trouw aan zijn oude liefde) israëlitisch benoemd wordt.

Het geheimenis

Hiermee zijn we aangeland bij de bekende en omstreden tekst die we nu eerst in het geheel van zijn directe omgeving voor ogen willen krijgen: „Want, broeders, opdat gij niet eigenwijs zoudt zijn, wil ik u niet onkundig laten van dit geheimenis: een gedeeltelijke verharding is over Israël gekomen, totdat de volheid der heidenen binnengaat, en aldus zal gans Israël behouden worden, gelijk geschreven staat: De Verlosser zal uit Sion komen, Hij zal goddeloosheden van Jakob afwenden. En dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem". Hier staat wat we bij de profeten hebben gevonden: 'gans Israël', - dat is het volk van God, geschiedenislang en wereld-wijd bijeengebracht en opgebouwd uit de 'rest' van Israël plus de geroepenen uit de volken.

Maar, zal iemand tegenwerpen, als dit samengestelde karakter van 'gans Israël' reeds bij de profeten te vinden is, waarom spreekt de apostel dan over een *geheimenis* waarvan hij zijn lezers niet onkundig wil laten? Dan moet dat toch over iets nieuws gaan, over iets méér dan wat allang bekend was? Toch stuiten we hier op een vooringenomenheid bij ons die deze passage lezen. Wij vinden het namelijk vanzelfsprekend dat er Israëlieten tot de christelijke gemeente behoren en vragen vanuit deze vanzelfsprekendheid of er voor Israël nog iets méér in zit. Dat er een 'rest' van Israël is, -

ja, natuurlijk, maar mogen we daarbovenuit niet hoop koesteren voor héél Israël? Maar Paulus schreef vanuit een andere vraag, namelijk: hoe staat het met de trouw van God aan Israël, als ik toch voor ogen zie dat het evangelie overwegend bij heidenen in plaats van Israëlieten gehoor vindt? Is er in de gemeente die de toekomst des Heren tegemoet leeft nog plaats, überhaupt nog plaats voor Israël? De realisering van het profetische visioen zou toch ook in die zin denkbaar zijn, dat de 'rest' van Israël slechts een *tijdelijke* dienst zou vervullen bij de opbouw van de gemeente, als een overgangsfase tussen een israëlitische en een niet-israëlitische bedeling. Er zijn stellig bijbelse getuigenissen aan te halen om deze gedachte waarschijnlijk te maken. Bijvoorbeeld het woord van de Heiland: „Daarom, Ik zeg u, dat het Koninkrijk Gods van u zal weggenomen worden en het zal gegeven worden aan een volk dat de vruchten daarvan opbrengt" (Mattheüs 21 : 43). Was het niet mogelijk om het kleine en slinkende getal van gelovige Israëlieten in de gemeente in het licht van dat woord te zien? Of neem wat Paulus zelf op een vroeger tijdstip aan de Thessalonicenzen geschreven had over „...de Joden, die zelfs de Here Jezus en de profeten gedood en ons tot het uiterste vervolgd hebben, die Gode niet behagen en tegen alle mensen ingaan, daar zij ons verhinderen tot de heidenen te spreken tot hun behoud, waardoor zij te allen tijde (de maat) hunner zonden vol maken. De toorn is over hen gekomen tot het einde" (I Thessalonicenzen 2 : 15, 16). Moest men inderdaad niet rekenen met een *aflopende rol* voor Israël als het ging om de opbouw van de gemeente?

Op deze vraag mag Paulus nu antwoord geven door het goddelijke geheimenis mee te delen, dat namelijk de inbreng van Israël-naar-

COGMA: contact orgaan gereformeerde militairen en alleenstaanden

D.V. van vrijdag 30 sept. tot en met woensdag 5 oktober a.s. hopen we we een bezoek te brengen aan de luchtmachtbases en landmachtgarnizoenen van onze Nederlandse krijgsmacht te West-Duitsland.

Ook de burgergezinnen hopen we een bezoek te brengen.

Wil nog eens nagaan of familieleden of kennissen, die bij het secretariaat niet bekend zijn, ook dienen te worden doorgegeven.

Van het COGMA-bestuur zal br. M. Landman uit Apeldoorn deze reis meemaken. Hij wordt vergezeld door ds L. W. G. Blokhuis uit Schiedam, die op zondag 2 oktober a.s. tevens hoopt voor te gaan in een kerkdienst voor militair personeel te Stolzenau a.d. Weser, West-Duitsland. Voorts hopen uit de Chr. Geref. Commissie een tweetal broeders deze najaarsreis mee te maken.

H. J. Bosch, secr. Cogma
Tel. 053-762272

het-vlees tòch, door Gods genade, voor de hele duur van de geschiedenis een blijvende zaak zal zijn, „totdat (of: voor zolang als) de volheid der heidenen zal zijn binnengegaan (of: binnengaat)” (vers 25). De israëlitische signatuur die het Godsvolk definitief draagt, zal voor ieder hierin concreet en handtastelijk zijn dat steeds een rest van Israël tot de gemeente behoort. De openbaring van dit geheimenis heeft de apostel voorbereid in het voorafgaande gedeelte van de verzen 11-24, waarin hij het eerst over het veelbelovende (de verzen 11-16), vervolgens over de mogelijkheid (de verzen 17-23) en tenslotte over de waarschijnlijkheid (vers 24) van deze toedracht heeft. Maar dat het ook echt zo zal gebeuren, wordt als een openbaringsgeheimenis plechtig afgekondigd. Het voorafgaande bereikt in die afkondiging zijn climax.

Deze blijvende 'rest' van Israël heet in vers 12 'hun (= Israëls) volheid' en in vers 15 'hun aanneeming', - een waarschuwing dat we naast deze 'rest' niet langer dwingerig moeten zoeken naar een totaal van Israël-naar-het-vlees. Het gaat in de 'rest' om het Israël Góds en dat Israël Góds wordt heus door de Here God zelf in z'n geheel thuisgebracht; „er blijft er niet één achter” (Jesaja 40 : 26). Toch zal deze 'volheid van Israël' (vers 12) pas samen met de

'volheid der heidenen' (vers 25) 'gans Israël' vormen. Maar men kan, eigenaardiger wijze, meer historisch denkend, ook formuleren: de 'rest' van Israël plus de 'rest' der volken vormen samen 'gans Israël'. 'Volheid' en 'rest' staan immers niet tegenover elkaar, zoals we bij de profeten al vonden.

Het bijelkaar van deze twee woorden 'rest' en 'volheid' wil ook voorkomen dat we de 'rest' getalmatig zouden gaan berekenen (om dan bij een klein cijfer uit te komen). Principieel immers zou héél Israël-naar-het-vlees ertoe kunnen behoren: „... zij zullen, wanneer ze niet bij hun ongelof blijven, weder geënt worden” (vers 23), of: „... telkens wanneer iemand zich tot de Here bekeerd heeft, wordt de bedekking weggenomen” (II Korinthiërs 3 : 16). Geen beperking is gesteld, al verrast bij deze formuleringen het geringe resultaat niet. Samenvattend kunnen we zeggen dat het geheimenis dat Paulus meedeelt hieruit bestaat dat Israël-naar-het-vlees voor de duur van heel de geschiedenis zijn steentje mag bijdragen voor de opbouw van de christelijke gemeente en dat ook metterdaad de hele historie door Joden in de naam van Jezus Christus het Koninkrijk Gods zullen binnengaan. Maar is dat dan geen vanzelfsprekendheid? Wie van tijd tot tijd kennis maakt met het zeer krachtige verzet van de Joden tegen het

evangelie, die zal van een groot wonder van Gods genade spreken. En wie hier enig anti-semitisme in proeft - dat afschuwelijke kwaad! - moge bedenken dat een soortgelijk verzet kenmerkend is voor elke persoon of groep die "eens verlicht is geweest..." (zie Hebreëen 6 : 4-8). Dit verzet is bepaald niet uit ras of bloed te verklaren.

Opnieuw de profeten

Tenslotte zal het niemand verbazen dat we ook enige aandacht schenken aan de aanhaling uit de Schrift waarmee Paulus zijn ontvouwing van het geheimenis ondersteunt: „De Verlosser zal uit Sion komen, Hij zal goddeloosheden van Jakob afwenden. En dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem” (vers 26). We namen immers zelf een duik in de profeten om het geheimenis aangaande Israël naderbij te komen? Welnu, het gaat hier om een samengestelde aanhaling uit Jesaja 59 : 20 en Jeremia 31 : 33 en 34. Slaan we de eerste verwijzing naar Jesaja op, dan merken we dat de tekst nogal afwijkt van wat bij Paulus te vinden is. De profeet zegt: „Maar als Verlosser komt Hij voor Sion en voor wie zich in Jakob van overtreding bekeren...” Nu hield deze tekst ons al eerder bezig en we merkten toen op dat het in het eerste lid

Redactie

Ir. A. W. Biersteker
T. Hoekstra
Drs. H. de Jong
Drs. P. J. van Kampen
Mr. dr. J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds. E. R. Postma
Drs. W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds. K. Muller, Dovenetel 45,
8446 SH Heerenveen
Tel. 05130-20476

Kerknieuws / Uit breder kring

M. J. F. van der Wal
Brugakker 60-17
3704 RA Zeist
Tel. 03404-61525

genoemde Sion (hier een aanduiding van Israël-na-de-balling-schap) in het tweede lid van de zin een geestelijke typering meekrijgt van 'wie zich in Jakob van overtreding bekeren'. De Verlosser en de verlossing zijn dus voor een gekwalificeerd Israël, zo mogen we vaststellen, al wordt geheel het volk ermee benaderd. Vanhieruit bezien is het niet moeilijk mij toe te stemmen dat dit profetenwoord mijn uitleg van Romeinen 11 : 26 ondersteunt.

Toch hebben wij niet te maken (uiteindelijk) met de tekst zoals hij bij de profeet luidt, maar zoals Paulus hem citeert. Evenwel, is het bij hem nog wel een aanhaling of maakt de apostel er iets heel anders van? We stuiten hier op iets dat in het Nieuwe Testament vaker voorkomt, dat namelijk Paulus (of een ander) verschillende Schrift-gedachten in één bekende tekstvorm wil onderbrengen en daartoe deze vorm wat aanpast. Dat gebeurt misschien om mnemotechnische redenen: een gemakkelijk in het gehoor liggende tekst wordt verrijkt met nog meer bijbels gedachtengoed dat uit andere delen van de Schrift bij elkaar geassocieerd is. Goed, maar wat staat er nu bij Paulus? Dat als de Here God zijn volk, Jakob, verlost, dit vanuit Sion gebeurt, dat wil hier zeggen: vanuit zijn geestelijke midden, vanuit het werk der verzoening dat in Sion plaats vindt. Zo draagt Israëls verlossing de kleur van de verzoening en van de vergeving en van het afwenden van goddeloosheden. Maar juist daarom is Israëls verlossing een kritische verlossing; niet ieder in Jakob is ervan gediend. Dat is de reden waarom er wat onbepaald gezegd wordt dat deze Verlosser 'goddeloosheden van Jakob zal afwenden'. Dat klinkt anders dan (bijvoorbeeld) Psalm 130 : 8: „En Hij zal Israël verlossen van al zijn ongerechtigheden”. In de Psalm echter gaat het over het Israël Góds, bij Paulus daarentegen gaat het er om wat Jakob-

Afstand

Ze stonden wat onwennig en aarzelend in de hall van de kerkzaal, twee jonge mensen; nogal een „hippe toestand”. Met die omschrijving ben ik, wat het gebruik van woorden betreft, al weer ouderwets, maar de ontwikkeling van de taal is ook niet meer bij te houden. Ze vroegen mij, of de plaatsen vrij waren en die vraag confronteert je met een onduidelijke situatie. Uiteraard zijn in de kerk de plaatsen vrij, maar niet overal wordt dit erkend. Ze zeiden: „Het is bij ons in de kerk niet fijn” en daarom wilden ze het eens ergens anders proberen. Waarom het niet fijn was, vroeg ik en ze zeiden: „De afstand is zo groot”. Ze bedoelden de afstand tussen de preekstoel en de kerkbanken en de afstandelijkheid tussen de mensen onderling. Die klacht over de afstand kom je vaker tegen. Je krijgt de indruk, dat vooral jongeren alles in de kerk dichtbij willen hebben, zodat ze er bij kunnen. Waarom zouden we niet letten op die signalen? Er zijn taai tradities, waarmee we zonder bezwaar kunnen breken. Zoals bijvoorbeeld de gewoonte, dat de dominee zich verbergt in

Pastorale notities

DOOR
A. H. ALGRA Sr.
MAASSLUIS

de consistorie, voor en na de dienst. Voor de dienst begint, weet vrijwel niemand in de kerk „of hij er is” en wie er is. Na de dienst vlucht hij, via een achterdeur, weg. Ik weet wel waarom en ik kan het goed begrijpen. Vaak zou ik dat ook het liefste doen. In het buitenland krijgt iedere kerk-ganger na de dienst een hand van de dominee. Deze gewoonte lijkt me aan te bevelen. Waarom komt de kerkeraad op het laatste moment de kerk binnen, in gesloten gelid? Vroeger had je nog 't zwarte pak, gelukkig dat dit in de kast blijft - maar er is nog steeds geen goed argument aan te voeren voor het in formatie binnentreden van de raad der kerk. Want we hebben in onze samenkomsten niet te maken met een rechtbank of een Hof, noch ook met een academi-

sche senaat die met waardigheids-habijt moet binnenschrijden, waarmee de aanvang van de zitting wordt aangeduid, maar wij hebben een onderlinge samenkomst, waarin we als gelijken, als broers en zussen samen feestvieren of samen bedroefd zijn onder de klank van Gods stem.

Ook de preek kan afstand scheppen. Indertijd werd al maar weer betoogd, dat preken was: „ambtelijk spreken” en dat in de preek geen plaats mocht zijn voor een persoonlijk woord; iets waarin je jezelf blootgaf. En we moeten inderdaad niet terug hebben het gejammer van de prediker over zijn zielsverzoeken en zijn strijd. Maar toch mag iets daarvan wat mij betreft terugkeren. Ik hoorde deze zomer in Völs bij Innsbruck een preek van iemand, die als hoogleraar was aangekondigd. Midden in de preek zei hij, naar aanleiding van z'n tekst, dat ook hij graag er onderuit zou willen. Het ging over de radikale eis inzake het volgen van de Here Jezus. Zo'n bewogen zinsnede maakt, dat je naast die man komt te staan; er is geen afstand meer. Je zou na de dienst een uur met hem willen wandelen en praten met die vriend, die broeder.

naar-het-vlees van deze verlossing merkt. En dan moet gezegd worden dat niet ál Jakobs goddeloosheden worden afgewend maar alleen die van degenen welke zich in Jakob op Sion oriënteren. Toch is de tekst bij Paulus niet precies beperkend bedoeld. Juist omgekeerd gaat het hem hier om de keerzijde, dat er namelijk altijd een Jakob-naar-het-vlees zal zijn dat baat vindt bij deze Verlosser uit Sion. De tekst beschrijft immers een soort van cirkelbeweging: uit Sion náár Jakob, dat wil zeggen: het zou te gek zijn dat de Verlosser uit Sion bij zijn verlossing Jakob geheel zou overslaan. Er zal derhalve steeds een 'rest' zijn die behouden wordt.

„En dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem”, zo voegt Paulus hieraan toe met woorden uit de overbekende passage van Jeremia 31 : 31-34. Dat wil zeggen: dit is mijn belofte voor hen, dit is mijn afspraak met hen, zo ben Ik met hen getrouwd, dat wanneer die grote toezegging van het nieuwe verbond, de vergeving van zonden, in vervulling gaat. Ik Jakob-naar-het-vlees niet zal vergeten. Ook deze tekst uit Jeremia hield ons eerder bezig en we vonden toen uit dat de belofte van de zondenvergeving voor het volk in Jeremia 50 : 20 een toespitsing kreeg naar de 'rest' toe: „Ik zal vergeving schenken aan wie Ik doe overblijven”. Paulus' gebruik van de bekende tekst uit Jeremia 31 is in overeenstemming met deze toespitsing. Ook hij past hem immers toe op de 'rest' uit Jakob, zoals we boven hebben aange-toond.

Maar de strekking is ook hier niet in de eerste plaats beperkend. Paulus wil juist in tegendeel Gods trouw tegenover Israël in het licht stellen: altijd zal de Here God het volk waaruit de Verlosser is voortgekomen blijven bezoeken met zijn heil. Zo bevestigt deze samengestelde aanhaling uit de profeten inderdaad de uitleg die we van het 'geheimenis' hebben gegeven.

Nawoord

Natuurlijk is onze behandeling van Romeinen 11 : 26 en zijn direkte omgeving te kort om volledig te zijn. Maar men houde het beperkte doel voor ogen, dat we er namelijk vanuit de profeten licht op wilden laten vallen. Ik meen te hebben aangetoond dat het door-gaande getuigenis van de profeten geen steun biedt aan de opvatting dat we voor Israël op het eind van de historie nog een volksbeking tegemoet mogen zien. Dat dat integendeel juist bij het licht van de profetie een zeer tegendraads gebeuren zou zijn in de geschiedenis van het heil.

Boeken lezen

vooral op school: „Wat heb dat nou voor nodig?”

(Een en ander over literatuur, de lusten en de lasten, de zin of de onzin, voor de lol of voor de leraar, en verder van alles dat me in de zin komt.)

Zo, en nou ga ik eens lekker wat schrijven, zonder veel systeem, zonder veel orde, maar volgens een methode die veel beter bij me past: de methode van het toeval en de inval. Wie daar een hekel aan heeft, weet het dus van te voren en kan de rest wel laten liggen. En als u over een poosje mijn naam niet meer bij de redactieleden ziet staan, weet u hoe dat komt. Maar vóór u nu stopt met lezen, moet u nog weten welk publiek ik hoop te bereiken: in de eerste plaats leerlingen bij het voortgezet onderwijs (de hogere klassen), maar ik zal tegelijk zó proberen te schrijven dat ook hun ouders het kunnen volgen. (Dat was een grapje; ik zeg het er maar bij, anders worden sommigen nú al boos.) En wie iets niet begrijpt of het niet met me eens is, schrijft me maar: Spoolderbergweg 18, Zwolle.

Op weg naar het einde

Dat is niet alleen de sombere titel van een boek, maar ik krijg ook wel eens de indruk dat mensen geneigd zijn ergens aan te beginnen en dan tegelijk al uit te zien naar het einde ervan. Leerlingen in de 4e klas Havo lopen grote kans tijdens de eerste schoolweken talloze keren het woord „eindexamen” te horen, zij zijn al „op weg naar het einde”. Maar ná dat einde begint er iets nieuws, en zo gaat het maar door, een leven lang, tot het einde komt waarnaar door slechts weinigen wordt uitgezien. Simon Vestdijk heeft eens een studie geschreven onder de titel: „Het pernicieuze slot”. Pernicieus betekent: verderfelijk, kwaadaardig. Vestdijk trekt daarin een vergelijking tussen het leven en de roman: het begin heeft nog alle mogelijkheden in zich, maar naarmate de tijd verstrijkt, wordt het aantal mogelijkheden kleiner. Het is als met een schaakspel: door elke zet neemt het aantal volgende mogelijkheden af en komt het einde dichterbij. Ik zal nu niet verder op dat artikel van Vestdijk ingaan, ik vermeld alleen dat hij constateert dat veel boeken een zwak, soms zelfs een slecht einde hebben. En daarin heeft hij gelijk, al schijnt het in tegenspraak te zijn met wat de Prediker zegt, namelijk dat het einde van een begin beter is dan zijn begin. Vandaar dat sommige moderne boeken een „open einde” hebben en dat oudere romans nog wel eens een bladzijde ná de laatste bladzijde hadden: „Hoe het verder ging”. Daar wordt dan verteld hoe het met Pietje afliep, wie met Marietje trouwde en hoe lang de rentenier nog van zijn geld geleefd heeft. De school was nog maar nauwe-

DOOR
T. HOEKSTRA
ZWOLLE

lijks begonnen, we draaiden nog maar een week, en toch had ik zelf ook al weer enkele keren moeten praten over het einde: het examen. Ik doe dat altijd met grote tegenzin, want ik besef dat het gevaar dreigt dat het eindexamen een doel wordt op zichzelf. En dan wordt het inderdaad een pernicieus, een kwaadaardig slot. Want de klassieken zeiden het al: „Niet voor de school, maar voor het leven leren wij.” En zo is het! Zo kom ik, zij het via een kronkelig paadje, terecht bij wat ik op het hart heb.

Elk jaar wordt er wel weer in een of ander blad iets gezegd over de literatuur op school. Meestal komen de scholen en de leraren er dan niet zo best af. Dat leerlingen met literatuur in aanraking worden gebracht, dát ondervindt in het algemeen geen kritiek, maar daarmee houdt het dan wel zo'n beetje op. Dat er van leerlingen wordt verlangd dat zij boeken lezen, en vooral boeken van een behoorlijk niveau, dáárover lopen de meningen sterk uiteen.

Een misverstand

Dank zij de methode die ik in mijn inleiding aangaf, mag ik nu eerst even een veel voorkomend misverstand wegwerken: Leraren kunnen in feite leerlingen niet verplichten bepaalde boeken te lezen. Aan het begin van de vierde klas krijgen mijn leerlingen een gestencild lijstje met „aanbevolen

boeken”, maar ik zeg er dan direct bij: „Niemand is verplicht één van deze boeken te lezen!” De zaak komt natuurlijk anders te liggen, als een leraar een bepaald boek klassikaal wil behandelen, dan zal iedereen moeten meedoen, maar verder heeft elke leerling een heel grote vrijheid in de keuze van zijn boeken. Ik moet daarover nog twee opmerkingen maken: de boeken moeten een bepaald niveau hebben, en dan kan de leraar een boek dus wel eens niet accepteren. En over dat klassikaal lezen: de leraar hoort bij zijn keuze wel verstandig en verantwoord te werk te gaan: hij hoort open te staan voor principiële kritiek, zeker als het gaat om het morele gehalte van wat er gelezen wordt. Ik betreur het dat zo weinig jonge mensen op dit punt „mondig” zijn.

Lezen voor de lijst of lezen voor de lol?

Het lijkt er soms op dat een school (of een leraar) maar uit twee mogelijkheden kan kiezen: hij kan de leerlingen helemaal hun eigen voorkeur laten volgen, of hij moet ze verplichten bepaalde werken van een bepaald niveau te lezen. Beide methodes kunnen gemakkelijk belachelijk worden gemaakt. „Lijstebrij”, uitgegeven ter gelegenheid van de boekenweek 1973, maakt een karikatuur van het gedwongen lezen en van de eisen die daarbij gesteld worden; het is ook niet zo moeilijk een dwaze schets te maken van wat leerlingen zouden kunnen gaan lezen, als er geen beperkende eisen werden gesteld. Maar in beide gevallen wordt geen recht gedaan, niet aan de leraar en niet aan de leerlingen. De tegenstelling in de keuze is ook niet juist! Er moet toch een zekere „lol” te beleven zijn aan het lezen van boeken? Het is alleen maar de vraag wat voor „lol” dat is. Pietje Bel en Dik Trom zijn een tijdlang leuk, maar op een bepaalde leeftijd is er meer waardering voor Pa Pinkelman of Adriaan en Olivier. En op een gegeven moment ontdekt men in de verhalen van Carmiggelt kwaliteiten die bij Bomans ontbreken. Arthur van Schendel blijkt dan ook iets anders en beters te bieden dan b.v. Toon Kortooms. Ook het „lezen voor

de lijst" kan met een zekere „lol", met plezier en voldoening, gepaard gaan. Het is de taak van de school de leerlingen het inzicht bij te brengen dat daarvoor nodig is. En dat vraagt inspanning, van de kant van de leraren en van de kant van de leerlingen. Wie plezier wil beleven aan voetballen of aan schaken, zal óók de nodige theorie moeten verwerken en hij zal óók moeten oefenen. Met muziek en schilderkunst is het niet anders: wie iets weet van techniek en compositie kan er dáádoor meer van genieten. Dat geldt ook voor literatuur.

„Niet voor de school, maar voor het leven"

De school en de examens zijn geen doel op zich zelf. De kreet van de „Tachtigers", namelijk „Kunst om de kunst", is al lang achterhaald. De school staat midden in het leven, zij moet oppassen dat zij er niet van vervreemd. Ik betreur het nog steeds dat door de Mammoetwet zo veel vakken in de hogere klassen zijn geschrapt, want daardoor kan de school niet meer voldoen aan wat volgens mij haar wezenlijke taak is, nl. een zo breed mogelijk veld van het leven voor leerlingen openleggen. Jeugdige mensen zijn bezig het leven te verkennen, zij willen er wegwijs in worden, en de school moet hen daarbij helpen. Literatuur heeft daarin een functie bij uitstek: dáár treft men het leven aan in een overweldigende hoeveelheid facetten. Dát feit alleen al maakt dat het alleszins verantwoord is in de hogere klassen veel met letterkunde bezig te zijn.

De christelijke school: anders, maar hoe?

De christen is wel in, maar niet van deze wereld. De christelijke

school moet dat ook laten uitkomen in de manier waarop zij leerlingen voorbereidt op het leven. Wij zijn niet maar „op weg naar het einde", wij hebben andere perspectieven. Wij hebben ook een bepaalde taak in het leven. Dat leven mogen wij niet als onbelangrijk, bijkomstig, beschouwen. In het gebed van het oude doopsformulier wordt gesproken van „dit leven dat toch niet anders is dan een gestadige dood"; ik vind dat een vreselijke, in wezen onbijbelse uitdrukking. Wij zijn niet in dit leven geplaatst, om alleen maar te sterven; ook niet om ons alleen maar bezig te houden met „hogere dingen". De sombere, pessimistische opvattingen van b.v. W. F. Hermans wijzen we af. Het is goed een boek als „Het behouden huis" te lezen en dan duidelijk vast te stellen welke boodschap Hermans daarin brengt. Het is ook goed duidelijk te laten zien wat daar fout aan is. Tegelijk merken we op dat het boek uitmuntende kwaliteiten heeft. Maar het is óók goed aan te wijzen wat er verkeerd is aan een andere, even sombere kijk op 't leven die we bij schrijvers kunnen aantreffen, die doorgaan voor „goed christelijk", of zelfs „calvinistisch". En tenslotte mag ik ook nog wel eens zeggen wat ik in verschillende boekbesprekingen heb opgemerkt: zonder een goede technische beheersing ontstaat er géén kunst, ook al zijn de verwerkte gedachten nóg zo goed en vroom.

Naar de praktijk

De volgende keer hoop ik in te gaan op een boek van Hans Werkman: Aangekruist. Ik kan nu alvast elke leerling in de hogere klassen van het voortgezet onderwijs dit boek aanbevelen. De praktijk is nu eenmaal dat er boeken gelezen moeten worden en dat die op een

bepaalde manier verwerkt dienen te worden. Het probleem waar leerlingen het éérst mee te maken krijgen, is welke boeken ze zullen kiezen. Ze kunnen dan eens beginnen in „Aangekruist" te snuffelen en ze moeten dan maar proberen voor zich zelf te bepalen welke boeken hen waarschijnlijk zullen aanspreken. Ik hoop zelf ook wat aan te reiken. Wie iets zoekt van de laatste tijd, verwijs ik alvast naar „De Aanslag" van Harry Mulisch. En tenslotte, voor deze keer, het hoeft niet altijd zo zwaar en zo serieus. Lees het volgende maar eens met een glimlach:

C. J. Kelk:

Het rechte rugje

Het rechte rugje van zijn kinderjaren raakt menig een zijn leven niet meer kwijt. 't Weerbarstig kuifje slecht gekleurde haren is nauwelijks vatbaar voor de tand des tijds.

Het schoolse schrift, de welverzorgde handen beklijven en met rekenen blijft het gaan... O, konden wij eens ruilen met elkander en zorgeloos in eens anders schoenen staan.

Ik zou zo graag dan Casanova wezen Of Don Quichotte of De Dikke Man of iemand die een afschuw heeft van lezen maar daarentegen goed chaufferen kan.

Redactie ontving

Kosuke Koyama, *Mediteren met een Christenbroeder uit Japan*; dertig meditaties. 104 blz., f 14,90; uitg. Kok, Kampen.

Beroemde Bijbelpassages, *De Heer is mijn Herder*, Psalm 23. Belichting aan de hand van citaten uit het werk van christelijke schrijvers en dichters. 44 blz., f 12,50; uitg. Kok, Kampen.

Beroemde Bijbelpassages, *De meeste van deze is de liefde*, 1 Cor. 13, 44 blz., f 12,50; uitg. Kok, Kampen.

Handboek van de wereldgodsdiensten, onder red. van R. Pierce Beaver e.a.; 448 blz., f 49,50; uitg. Voorhoeve, Den Haag.

Ons kind, een geschenk; *samenstelling Marion Stroud*; teksten en foto's; f 19,90; uitg. Voorhoeve, Den Haag.

Carine Mackenzie, *bijbelverhalen nauwkeurig naverteld, vrij vertaald door Leen en Rita van Driel*; vier deeltjes: Hanna, een biddende moeder; Nehemia, werker voor Jeuzalem; Jozua, de dappere aanvoerder; Petrus, de discipel. Prijs per deeltje: f 5,30; uitg. Kok, Kampen.

Te Berde

Het boek van dr Francis Schaeffer „A Christian Manifesto" is voorzover ik weet nog niet vertaald in het Nederlands. Het boek behandelt de vraag of er grenzen zijn aan de plicht tot gehoorzaamheid aan een overheid, die de wetten van God overtreedt. Ik vermoed dat dr Schaeffer daarover ook heeft gesproken in een bijeenkomst deze zomer, door de E.O. belegd.

Het boek vergt meer aandacht dan ik er in deze rubriek op een onderdeel aan besteed. Het zal misschien daarom (nog) niet in het Nederlands vertaald zijn omdat het vooral gaat over Amerikaanse toestanden. Maar die toestanden zijn in West-Europa ook wel te vinden.

Dr Schaeffer heeft een onderwerp genomen dat in ons land veel bestudeerd is. In Antirevolutionair staatsrecht komt dat onderwerp vaak aan de orde. De vraagstelling is oud en is meer dopers dan reformatisch.

Als voorbeeld van nihilisme vertelt dr Schaeffer dat hij op een gouvernementsgebouw in Lausanne zag geschreven „De staat is de vijand, de kerk is de collaborateur". Dat zo iets een uiting is van nihilisme zal wel waar zijn, maar dat neemt niet weg dat wat er staat of stond maar al te vaak zo geweest is. De officiële kerk in Rusland was eerst de hoer (Openbaring 17) van het goddeloze Czarendom en is nu de hoer van het communistische bewind. Inderdaad heeft die kerk steeds gecollaboreerd en konden en kunnen de onderdanen in Rusland de staat wel haast niet anders zien dan als een vijand. In ons land heulde een liberaal kerkbestuur met Koning Willem I, die de afgescheidenen onderdrukte. En hoe was het met de zogenaamde „duitse christenen" onder Hitler? Afschuwelijk. En hoe was het met de Roomse kerk in Duitsland onder Hitler? Even afschuwelijk. De kerkgeschiedenis van vele landen ken ik niet, maar ik vrees dat vaak niet veel goeds valt te zeggen over de verhouding kerk-staat.

Misschien zou het goed zijn bij het lezen van zulk een zin, gekalkt op een muur, ons meer af te vragen welke schuld wij als christenen hebben in het ontstaan van deze meningen. Laten we letten op God's oordelen en vrezen.

H. Amelink, Aalten

Afscheid ds. J. Bouma van Loosdrecht

In een tot de laatste plaats bezet kerkgebouw heeft zondagavond 4 sept. jl. ds Bouma afscheid genomen van de gemeente te Loosdrecht. De scheidende predikant opende de Schriften naar aanleiding van het Evangelie van Marcus, hoofdstuk 5: 1-20.

Direkt na de dienst kreeg ds W. Borgdorff van Doorn het woord, die sprak namens de zusterkerken in de regio Utrecht. Namens alle Loosdrechtse kerken richtte de heer A. Stoutmeijer zich tot ds Bouma. Hartelijke en waarderende woorden werden gesproken door de heer A. Prinsen, als wethouder en voorzitter van het schoolbestuur. De heer H. van Henten Dzn., praeses van de kerkeraad, tenslotte wees in 't bijzonder op de grote plaats, die het predikantsgezin de afgelopen zeven jaar in Loosdrecht heeft ingenomen. „Als je omkijkt, dan vraag je je af, hoe zo'n hechte band tussen gemeente en predikantsgezin tot stand komt; dat gebeurt niet van zelf; dat vraagt veel inzet; veel afzien van jezelf. Wat ons altijd getroffen heeft, was die inzet, die gave om intens mee te leven met hen, die het moeilijk hadden; zowel om te helpen, mee te leven. En met het Woord van God bracht ds Bouma troost en bemoediging. Als we omkijken en zien, wat deze periode van zeven jaar voor de gemeente betekent heeft, dan kunnen we alléén maar dankbaar zijn; dankbaar, dat God U hier naar toe geleid heeft, dankbaar voor het vele goede, dat we hebben ontvangen. We hopen en bidden, dat U ook in Sliedrecht onder Gods onmisbare zegen mag werken tot heil óók van die gemeente en tot eer van God", aldus eindigde de heer v. Henten zijn toespraak.

Ds Bouma dankte voor de goede en hartelijke woorden en voor de vriendschap, die hij en zijn gezin hier hadden ondervonden. Vrijdagavond 2 september was reeds door de gemeente in een gezellig samenzijn afscheid van het predikantsgezin genomen, waarbij hen enkele cadeaux werden aangeboden.

MARX

Toen de redactie van „Opbouw” me vroeg, om iets over Marx te schrijven, zei ik, dat er in de kring van de abonneés van dit blad wel mensen zijn, die daartoe bekwaam zijn: er zijn in die kring hoogleraren, die bijzondere studie van Karl Marx gemaakt hebben. Hierop was het antwoord, dat het alleen maar ging om een klein schetsje, dat de weg zou wijzen naar meer kennis omtrent Marx. Waarom iets over Marx? De aanleiding tot de vraag van de redactie was een herdenking dit jaar: het is honderd jaar geleden dat Marx gestorven is. De kranten, de tijdschriften, radio en televisie hebben er aandacht aan besteed. Vaak schrijft en zegt men dan, dat in 1983 de honderdste sterfdag van Marx valt, zoals ook gezegd wordt, dat we de vijfhonderdste geboortedag van Luther vieren zullen. Het is niet geheel juist om het zó te zeggen. Ieder mens heeft maar één geboortedag en gelukkig ook slechts één sterfdag. Karl Marx is gestorven op 14 maart 1883 en ligt in Londen begraven, op Highgate, samen met een kleinzoon, en samen met Marx' vrouw Jenny von Westphalen en met hun huis-houdelijke hulp, Helène Delmuth, bij wie Marx ook een kind verwekt heeft, dat als achternaam „Engels” kreeg, naar Marx' grote vriend Friedrich Engels. Het kind kwam op naam van Engels te staan, omdat Marx statenloos was - dit zou bij de aangifte problemen hebben opgeleverd en moeilijkheden voor het kind.

Leven

Marx is geboren op 5 mei 1818 in Trier. Z'n vader was advocaat; stammend uit een aanzienlijk Joodse familie. Z'n moeder was van origine Nederlandse; ze heeft nooit goed Duits leren spreken. Zij was verwant aan de familie Philips in Zaltbommel, waar Marx wel geloogd heeft. Uit die familie kwam ook de stichter van de gloeilampenfabriek in Eindhoven. Het gezin Marx in Trier telde zeven kinderen. De ouders gingen over naar de protestantse kerk, niet omdat ze daarmee eensgezestes waren, maar omdat de Pruisische koning het de Joden moeilijk maakte en het voor Marx' vader, in zijn positie, beter was om lid van de kerk te zijn.

Marx is gedoopt toen hij zes jaar oud was. Karl ging naar het gymnasium in Trier, dat een klein bolwerk was van „liberale ideeën” en dus door de Pruisische regering gewantrouwd werd. De politie controleerde de school regelmatig. Daarna gaat Marx in Bonn studeren; rechten en wijsbegeerte. Hij trouwt met Jenny, dochter van een baron; het mooiste meisje van Trier, schrijft Marx' eerste biografie. Haar moeder was van Schotse adel.

Marx verlaat al spoedig Bonn om verder te studeren in Berlijn, omdat daar, zoals Marx schreef, aan de school harder gewerkt werd. Hij werd er een overtuigd atheïst. „Het zelfbewustzijn, dát leeft, schept en werkt. Dát is alles. Gij zélf zijt het, wat gij in de religie aanbidt. Gij zijt de God, die gij buiten uzelf meent te zien”.

Marx promoveert in Jena, maar hij ziet in, dat een loopbaan aan een Pruisische universiteit voor hem niet is weggelegd: aan zijn vriend

DOOR H. ALGRA MAASSLUIS

Bruno Bauer wordt de toestemming om college te geven, ontnomen en Marx' leringen kunnen door de regering niet worden geduld. Hij wordt journalist van de „Rheinische Zeitung” en komt dan in aanraking met de armoede van de boeren aan de Moezel en de houthakkers. Hij levert kritiek op de perscensuur en op de buitensporig strenge straffen op kleine houthakkers. De krant wordt verboden. Marx gaat naar Parijs; later naar Brussel. De Pruisische regering blijft zijn uitlevering vragen: daarom wordt hij statenloos. In 1849 verhuist hij naar Londen, waar hij tot aan zijn dood is blijven wonen. In 1867 verscheen het eerste deel van „Das Kapital”. De volgende delen zijn na Marx' dood verschenen. Eerder, in 1864, was de Internationale Arbeiders-Associatie opgericht in Londen. Marx hield de openingsrede. Dit is dan de „Eerste Internationale”, die in 1871 een meer definitieve vorm zou krijgen. „Proletariërs van alle landen, verenigt U”. De arbeidersklasse moet zichzelf bevrijden en daartoe grijpen naar de politieke macht. Tussen haakjes: Proletariërs: het woord komt uit het Latijn; het is iemand die alleen maar „kroost” heeft en slechts daarmee de staat kan dienen.

Maar Marx werd vooral bekend door zijn houding ten opzichte van de „Parijse Commune”. Frankrijk was in oorlog met Duitsland, 1870-'71, en arbeiders in Parijs bewa-

penden zich. De Franse regering sloeg de beweging neer; het is een drama geworden dat 30.000 doden eiste. Ook de arbeidersbeweging maakte zich aan misdrijven schuldig. De gijzelaars, die de mensen van de Commune, de „Gemeenschap”, (vandaar het woord Communisten) maakten, de aartsbisschop van Parijs, vele priesters en anderen vermoordden zij. Marx verdedigde in een boek al de daden van de arbeiders; hij achtte de dictatuur van het proletariaat in veel gevallen noodzakelijk. Iedereen weet, dat er verschillen zijn tussen communisme en sociaal-democratie. W. Drees Sr. heeft in een boek over Marx gesteld, dat deze de dictatuur als overgangsfase soms noodzakelijk vindt. Maar dictators zijn meestal niet meer van hun stoel af te branden. En om even stil te staan bij de actuele situatie in Polen: Marx vond dat de vakbeweging een instrument moet zijn van de partij en dat zij geen zelfstandige rol mag spelen. Als het waar is, dat de paus Lech Walesa wel van het toneel wilde doen verdwijnen, als aanbod bij z'n onderhandelingen met Jaruzelski, om dan in de plaats van Solidariteit een Roomse vakbond te doen vormen, dan zijn Moskou en Vaticaan inderdaad twee totalitaire machten, die in één land strijden om de hegemonie, en dit ten koste van de democratie.

Leer

Dit artikel zou te lang worden, als we uitvoerig gingen spreken over het Marxisme, de leer van Marx, Engels, Lenin, en over de oorsprongen van die leer: Hegel, Feuerbach. En omdat Opbouw-lezers niet graag vervolgartikelen zien in het blad, moet het blijven bij dit éne stukje.

Uitgebreid wordt het Marxisme behandeld in een boek, dat bij Buijten en Schipperheijn te Amsterdam verscheen in 1967, een verzamelwerk onder de titel „Marxisme en Revolutie”. Eerder was in de serie „Denkers van deze tijd”, deel III, uitgegeven door Wever in Franeker een artikel over Marx uitgekomen van dr K. J. Kraan. Ik zou nu, zoveel jaren later, een boek van prof. dr J. Verkuyl willen aanbevelen. Het is uitgegeven door Kok in Kampen en vorig jaar verschenen. Het is werkelijk „bij” tot 1982. Hoeveel het kost, weet ik niet. Op m'n verjaardag heb ik het van één van mijn dochters gekregen. Daarom informeer ik niet naar de prijs, want een „gegeven paard moet je niet in de bek kijken”. Het zal niet méér kosten dan éénmaal „vol-tanken” bij de pomp en dit boek blijft z'n waarde houden. We zijn, althans velen zijn gauw klaar met Marx. Hij is fout en dus. Deugt niets van. Klaar. Maar wie godsdienst en/of maatschappijleer geven moet,

heeft aan een schoolboekje niet genoeg en iedereen, die weten wil, wat er vandaag de dag in de wereld in beweging is, zal Marx tegenkomen. Hij is dé man van de twintigste eeuw, meer nog dan van de vorige eeuw. Rusland, het China van Mao, Cuba, Afrika, Azië, overal gaat het om Marx.

Over het boek van Verkuyl dan. Het heet: „De kernbegrippen van het Marxisme-Leninisme”, en het heeft als ondertitel: „Met een proeve tot Evangelisch commentaar”. Het is een secuur boek. Behalve dan dat op bladz. 34 als sterfdatum van Marx 4 maart wordt genoemd i.p.v. 14. De auteur heeft de drukproeven ook zorgvuldig gecorrigeerd; alleen, toen hij bladz. 135 vóór zich had, is hij afgeleid. Op die bladzijde vond ik drie zetfouten; de zetter heeft zelfs Duitse lettertekens gebruikt.

Verder staan er wat „germanismen” in: „80er jaren”, „Johannes-Evangelie”. Deze opmerkingen zijn, dat geef ik toe, muggezifterij vergeleken bij wat het boek biedt. Het is geen scheldpartij. Serieus worden de standpunten van Marx en anderen uiteengezet en bijna elk hoofdstuk eindigt in een getrouwe prediking van Jezus Christus, naar de Heilige Schriften. Verkuyl behandelt ook het neomarxisme. Hij bespreekt bijvoorbeeld de Labour-party in Engeland. Eigenaardig: hij vertelt dat die partij haar kopstukken vond in de vrije kerken in Engeland, de Independenten enz. en dat daarentegen de Engelse (staat)-kerk een bolwerk was van conservatisme, zodat men wel eens spottend zei van vergaderingen van de Church of England: „daar heb je de Conservatieve Partij in Gebed Bijeen”. Dit vond ik hierom eigenaardig, omdat heden ten dage in ons land de meeste leden van de kleinere bijbelgetrouwe kerken, in politiek opzicht, via SGP, GPV en RPF vaak in het parlement hetzelfde stemgedrag hebben als de VVD, terwijl daarentegen de grote kerkgemeenschappen, althans de bestuurlijke top ervan, zich „progressief” opstellen.

Verkuyl bestudeert al tientallen jaren het Marxisme. Hij heeft dit boek geschreven, omdat hij bang is, dat vele Christenen, uit afkeer van het fascisme en het kapitalisme, zich in de armen storten van het Marxisme. Hij noemt het opvallend, dat de omstrede G. H. ter Schegget in zijn boek „Kernwoorden van Marx”, geen enkel citaat geeft waaruit het atheïsme van Marx blijkt en dat het woord „atheïsme” zelfs in het register niet voorkomt. Verkuyl betoogt voorts, dat Dorothee Sölle in al haar geschriften laat blijken dat de Godsvraag haar niet interesseert. God is bij haar slechts symbool van de werkelijkheid, van „wat

zich tussen de mensen afspeelt". Zij ontraadt eigenlijk het gebruik van het woord „God”, want er is geen echte relatie met „boven”. Er zijn slechts relaties tussen de mensen. Wij zijn alleen met elkaar, volgens Sölle. (Bladz. 119 en 127). Verkuyt protesteert er voortdurend tegen, dat in de „dialoog” met neo-marxisten steeds weer openbaar wordt, dat dezen het fundament van de leer van Marx, zijn atheïsme, niet ernstig nemen.

Varkuyt beperkt zich niet tot het atheïsme bij Marx en Lenin. Hij beschrijft de vijandschap tegen de kerk en herinnert aan de woorden: „Godsdienst is opium voor het volk”. Op het Rode Plein in Moskou staan die woorden, als een citaat van Marx. Verkuyt wijst erop, dat het citaat onnauwkeurig is. Marx schreef, dat godsdienst opium van het volk is. Ik (A.) denk, dat men op het Rode Plein opzettelijk onjuist citeerde. De aanklacht wordt zo verschoven van het volk naar de kerk, van de „gebruiker” naar de „dealer”, en zo heeft de kerk groter schuld dan het volk. Maar Verkuyt bespreekt ook het materialisme bij Marx, de theorie van de toegevoegde waarde, de klassenstrijd, de staatsleer, het imperialisme en de toekomstverwachting van het Marxisme. „Is Verkuyt niet nogal links?” vroeg iemand mij. Maar dat is „genuanceerd”; of beter, hij heeft een eigen mening. Over het stakingsrecht van ambtenaren bijvoorbeeld zegt Verkuyt, dat dit alleen in uitzonderlijke nood in toepassing mag komen, omdat een staking van ambtenaren afbreuk doet aan het gezag van de overheid. Woorden, waarmee minister Rietkerk zal kunnen instemmen. Verkuyt heeft meer waardering voor de Wereldraad van Kerken dan de meesten van ons dat hebben, maar dat doet niets af van het feit dat hij in dit boek een betrouwbare gids is, met de bijbel in de hand - en dan met name met Jezus' woorden „tenzij uw gerechtigheid overvloediger is...” Want de beste bestrijding van het communisme is: gerechtigheid oefenen, zich ontfemen over de arme en de ellendige, de zwakken beschermen tegen de sterken.

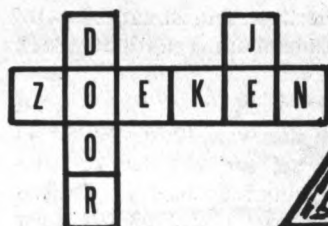
De Raad van de Nederlands Gereformeerde Kerk te Schiedam geeft met diepe verslagenheid kennis van het plotseling overlijden van zijn secretaris

A. DE BLOIS

Onze broeder was altijd overvloedig in het werk des Heren en zijn verlangen ging uit naar de wederkomst van zijn Heiland.

L. W. G. Blokhuis, voorzitter
L. Versluis, tweede secretaris

Schiedam, 15 september 1983

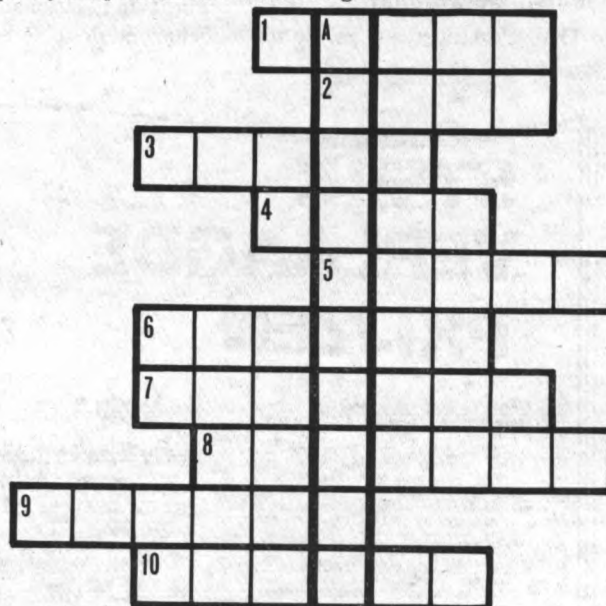
Zoals afgesproken gaat het vandaag over Elisa. Wie is Elisa eigenlijk en hoe wist hij dat hij een profeet van God moest worden? Wil je eerst eens lezen wat er in 1 Koningen 19 : 1-8, in vers 16 en wat in de versen 19-21 staat?

In de figuur staan de getallen 1 tot 10. Achter ieder getal moet een naam of een woord komen. Zo moet achter het getal 4 de naam komen die hoort bij de puntjes bij nummer 4 in het volgende verhaal.

Voordat Elisa werd geroepen was (4) de (8) van God. Hij had 40 dagen en nachten doorgelopen toen hij vluchtte voor koningin Izebel, die hem dood wilde maken. Weet je waarom? Na deze wonderlijke reis kwam hij bij het gebergte van God. Dat gebergte heet de (3). Op diezelfde berg had iemand anders vroeger God ontmoet in een brandende braamstruik. Dat was (5). De vader van Elisa heette (1). Als je goed nadenkt over vers 19 weet je wel wat het beroep van Elisa's vader was. Hij was (2). Voordat er profeten in Israël waren en voordat er een koning was, werd het volk geleid of geregeerd door een (7). Wat die mensen hebben meegemaakt kun je vinden in het Bijbelboek dat na het boek Jozua komt. Lees in dat boek maar eens een stukje van hoofdstuk 7, waarin het gaat over Jerubbaal. Hij heette ook wel (6). Dat staat in vers 1. In vers 22 van dat hoofdstuk kun je lezen dat Jerubbaal de Midianieten achtervolgd heeft tot aan de oever van In deze plaats is later Elisa geboren. De naam van deze plaats komt in de figuur van boven naar beneden tussen de dikke lijnen.

Elia gooide zijn (9) naar Elisa toe. Weet je waarom?

De knecht van Elisa heette (10). Denk maar aan het verhaal over Naäman, de generaal uit Syrië die ziek naar Elisa komt. Maar daarover een andere keer.

Oplossing vorige week:

1. Adam — 2. Eva — 3. Kaïn — 4. Abel — 5. Seth — 6. boer — 7. schaapherder — 8. werd vermoord — 9. Kaïn — 10. Abel — 11. Lamech — 12. Ada — 13. Zilla — 14. Jabel — 15. Jubal — 16. Tubal-Kaïn — 17. Naäma — 18. schaapherder of boer — 19. muzikant — 20. smid.

*Dan ga ik op tot Gods altaren,
tot God, mijn God, de bron van vreugd;
dan zal ik juichend stem en snaren
ten roem van zijne goedheid paren,
die na kortstondig ongeneugt
mij eindeloos verheugt.*

Psalm 43 vers 4

De Here heeft tot Zich genomen Zijn kind, mijn lieve man, onze zorgzame vader en opa

ARIE IN 'T HOUT

in de ouderdom van 70 jaar.

Rotterdam: A. in 't Hout-Los
Dieren: W. in 't Hout
H. in 't Hout-Woensdrecht
Elise
Lydia
Eljo
Willem

Wijk aan Zee: G. in 't Hout

3061 VC Rotterdam, 17 september 1983
Krekelstraat 11c

De begrafenis heeft inmiddels plaatsgevonden.

Kerknieuws

Regionale bijeenkomst Chr. Geref.-Ned. Geref.

Op zaterdag 24 sept. wordt er voor de tweede keer een regionale kontaktdag gehouden voor de Chr. Geref. en Ned. Geref. broeders en zusters in het noorden van het land. Deze kontaktdag is georganiseerd door de regionale kontaktkommissie, die destijds in het leven is geroepen door de drie chr. geref. classes en de ned. geref. regio van het noorden.

Deze kontaktdag wordt gehouden in de Bethel-kerk, Groningerstraat 14 in Assen, begint om 9.30 uur en zal om ong. 12.30 uur beëindigd worden.

Twee leden van de regionale kontaktkommissie, t.w. ds J. Germs (Chr. Geref. pred. te Winschoten) en ds K. Muller (Ned. Geref. pred. te Heerenveen), zullen aan de hand van stellingen het onderwerp „Kerk-zijn in deze tijd” inleiden. Na de inleidingen is er ruime gelegenheid voor bespreking van het onderwerp.

VOOR UW DRUKWERK NAAR

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

NOOITGEDACHT 3 — 3701 AL ZEIST — TELEFOON 03404 - 22452

Theologie-studenten

Vier kandidaten van de Ned. Geref. kerken hebben hun studie met goed gevolg volbracht, t.w.: H. J. Bruins te Zwolle, S. Kadijk te Hoornaar, J. Kiers te Apeldoorn en C. Smit te Ochten.

De studie werd gevolgd aan de Theologische Hogeschool der Chr. Geref. Kerken te Apeldoorn.

Televisie-kerkdienst

Op D.V. 2 oktober a.s. zal de na-

middagdienst van de Nederl. Ger. Kerk van Emmeloord worden uitgezonden via televisie Nederland 2. Aanvang van de dienst: 5 uur. Voorganger: Ds J. C. Schaeffer. Een cassette is tegen kostprijs verkrijgbaar bij Stichting „De Brug”, Breeuwerstraat 25, 8251 HB Dron-ten.

Culemborg

Met ingang van 17 september '83 wordt het scribaat der kerk be- behartigd door de heer A. P. M. v.

d. Fliert, Ravelijnstraat 20, 4102 AM Culemborg. Tel. 03450-18218.

Zeist

Me ingang van 12 september j.l. wordt het scribaat der kerk be- hartigd door de heer D. Strijbos, Waterigeweg 10a, 3703 CN Zeist. Tel. 03404-21369.

Rotterdam

Het in Opbouw no. 32 vermelde gironummer van A. W. Vos is on- juist. Het juiste nummer is 251462.

Zoekt U

in 't voor- of naseizoen voor uw groep ruimte? Wist U dat

Evangelische Camping „t BELOOFDE LAND"

voor grote en kleine groepen accommodatie heeft?

Bosweg 17, 3781 NG Voorthuizen Tel. 03429 - 2942

PLAATS UW FAMILIEBERICHTEN IN DIT BLAD !

STERK VERLAAGDE PRIJZEN

857. W.AALDERS: De grote ontsporing. Verhouding Reformatie-moderne theologie. '71, 120 blz., geb. (f 18.25) NU f 8.90
858. W.AALDERS: Man en Vrouw in een revolutio- naire tijd. (Huwelijk en gezin-Ongehuwd zijn enz.). '74, 198 p., geb. (f 26.25) NU f 13.10
859. K.BLEI: Het laatste Woord? Over het gezag v.kerkelijke leeruitspraken als vraagstuk in de oecumene. '75, 159 p. (f 21.50) NU f 7.90
860. K.BLEI: De onfeilbaarheid van de Kerk. (Diss.). '72, XI, 440p., (f 64.-) NU f 20.-
861. Lionel BLUE: Door een achterdeur de hemel binnen. Een tegendraadse rabbi beschrijft zijn weg door het joodse geloof. '79, 127p.(f14.75) NU f 5.90
862. Lionel BLUE: Een ladder naar de hemel. De joodse weg tot God. '81, 3e dr., 119 p. (f 14.75) NU f 5.90
863. M.BORTIEN: Het Joodse Leerhuis. '74, 80 blz. (f 13.20) NU f 6.60
864. R.BODIN: Ontmoeting met Israël. Het volk van de Torah. '74, 220 blz. (20 pltn.), ing. f 12.50
865. H.BOUA: De Vereniging van 1892. Een boeien- de episode u.d.kerkgeschied. '67, 169 p. f 7.50
866. H.BOUA: De crisis der jeugd. Enige blad- zijden u.d.geschied.v.d.kerken der Afscheiding. '76, 102 blz. (f 17.25) NU f 7.50
867. B.de BREFWY: De Synagoge, in ballingschap en diaspora. 261 blz. (ruim 125 illustr. in kl. en zw.-wit), geb. (f 69.50) NU f 29.50
868. C.BREMER: Personen en Momenten. Uit de gesch.v.d. A.R.P. Bijdr.v.R.H.BREMER, H.ALCRA, e.a. z.j., 279 p. (ill.) (f 21.50) NU f 9.90
869. EBERH.BUSCH: Karl Barth. Meeslepende bio- grafie over deze omstreken theoloog. '78, 475 p., (geill.), pb. (f 47.50) NU f 20.-
870. R.BIJLSMA: Met de gemeente onderweg. Af- scheidsbundel over: Schrift en belijdenis- theol. en praktijk-kerk en Wereld. '77, 278 p. (f 39.90) NU f 16.50

871. Johannes CALVIN : HET GEREFORMEERDE WOORD, 3 delen Vertaald uit het Latijn door ds.J.DOUA en ds.W.v.d.VEGT. Advents-, Kerst-, Lijdens-, Paas-, Hemelvaarts- en Pinksterpreken. Tevens een preek o.d. Wederkomst, preken over de Decaloo, de Kerk, het Verbond, Doop en Avondmaal, Zalgspre- kingen. '78, 3e dr., 1.323 p., geb. NORMALE WINKELPRIJS : f 136.75 NU HET COMPLETE STEL VOOR : f 75.-

872. CHRISTELIJKE ORGANISATIES IN DISCUSSIE. Bijdr.v.C.RIJNSDORP, J.KLAPWIJK e.a. '79, 143 p. (f 22.25) NU f 9.90
873. W.C.v.DAM: Stanger en Buchman. Twee model- len v.strijdbare zielszorg. (Diss.). '77, 216 blz. (f 34.90) NU f 14.90
874. K.DIJK: De dienst aan de kerkjeugd. Een catechisatie methode. 197 p. NU f 5.50
875. J.L.ERKELEN: Maak u op...! Bijbelstudie- boek o.h.boek JONA met 150 discussievragen + 16 p. vertalingen v.h.boek JONA. '80, 151 p. (f 23.25) NU f 7.90

De boeken zijn nieuw en onbeschadigd.

Bestellingen voor tenminste f 20,- kunnen in behandeling worden genomen.

De prijzen zijn excl. verzendkosten.

Aleen bij bestellingen voor f 150,- of meer worden geen verzendkosten gerekend.

Wie het eerst komt, het eerst maalt.

De prijzen tussen () waren de normale prijzen.

Stuur uw bestelling op nevenstaande bon vandaag nog op aan:

876. K.EXALTO: Beleefd geloof. Acht schetsen v. gereformeerde theologen u.d.17e eeuw. '74, 191 p., (geill.) (f 18.90) NU f 11.90
877. K.EXALTO: De dood ontmaskerd. De voorberei- ding op de dood i.d.late middeleeuwen, reforma- tie en i.d.geref.theol. i.d. 17e en 18e eeuw. '79, 2e dr., 225 p., geb. (f 32.50) NU f 17.90
878. GEEN OMHAAL VAN WOORDEN. Bijbels dagboek. O.red.v.ds.A.G.BARKEY WOLF.Medew.: ds.J.VUYST, ds.W.STEENBERGEN, ds.P.LUGTIGHEID e.a. z.j., ca. 380 blz., geb. (f 16.75) NU f 9.90
879. A.GESSWEIN/M.LANGE: Als leem in zijn hand. Levensverhaal en lijdensweg v.e.vervolg christen. '79, 205 p. (f 25.-) NU f 9.90
880. J.v.d.GRAAF (red.): Breuklijnen in kerk en theol. Bijdr.v.Th.C.VRIJZEN, G.P.v.ITTERZON, W.AALDERS, H.JONKER, G.de RU e.a. '75, 140 p., (f 19.75) NU f 7.90
881. C.GRAAFLAND: De continuïteit en actualiteit v.d. Gereformeerde Theologie. '72, 52p. NU f 2.90
882. C.GRAAFLAND: Waarom nog gereformeerd? Zin v.h.geref. belijden voor deze tijd. '73, 104 blz., ing. (f 14.90) NU f 5.90
883. B.GRAHAM: Engelen. Gods geheime agenten. z.j., 183 p., geb. (f 20.75) NU f 7.50
884. B.GRAHAM: Het geheim van het geluk. Boeien- de behandeling v.d.Zalgsprekingen. 158p. f 4.90
885. B.GRAHAM: Zonde. Trots, Woede, argunst, immoraliteit, enz. z.j., 2e dr., 69p. NU f 3.90
886. M.GRECH: Wie is op de vlucht? Het chr. ge- loof en de realiteit. Positief-chr. boek en apolo- gie v.h.christendom. z.j., 2e dr., 128p. NU f 5.90
887. DE GROEI NAAR HET C.D.A. Momenten en impres- sies uit 13 bewegende jaren door Bleshevel e.a. '80, 208 p. (ill.) (f 21.50) NU f 9.90
888. D.J.de GROOT: De Wedergeboorte. Een uitste- kende verklaring. '52, 330 p. NU f 6.90
889. J.C.HAMEL: Soldatendominee. Ervaringen v.e. legerpredikant in Japanse krijgsgevangenschap. '75, 3e, uitgebr.dr., 224p. (ill.) (f22.-) NU f 9.90
890. H.HARTFELD: Homing uit de rots. Getuigenis- sen v.vervolgde christenen i.d. U.S.S.R. '76, 221 p. (f 25.-) NU f 9.90
891. L.v.HARTINGVELD: Het huwelijk in het Nieuwe Testament. Bijbels-theol. studie. '77, 176 p. (f 25.25) NU f 7.90
892. H.HASPER: Calvijn's beginsel voor de zang in de Eredienst. Verklaard u.d.H.Schrift en u.d. gesch. der Kerk. 2 dln., 775/1.146 blz., (rijk geill.), geb. op groot formaat in linnen banden met goudopdruk (f 325.-) NU f 165.-
893. C.J.HOENDERDAAL: Riskant spel. Liturgie in een gesecculariseerde wereld. '77, 203 p., geb. (f 42.75) NU f 14.90
894. HET HOGE WOORD. Theol.bijdr. o.h.Schrift- gezag door S.MEYERS, A.NOORDEGRAAF, S.v.d.LINDE, B.J.OOSTERHOFF e.a. '76, 132 p., (f18.90) f 9.95
895. A.HIJMANS: Het gezonde huwelijk. Een chris- ten-arts over huwelijk, gezin en seksualiteit. '60, 400 p. NU f 7.90
896. H.KAKES: Waar zijn de engelen nu? '76, 208 p. (f 22.90) NU f 7.90
897. H.J.J.KELJZER: Marcus. Boodschapper v.e. gepede tijding. Verstaanbare commentaar en hand- reiking v.d.bijbelstudie. '80, 216 p. (f 29.25) NU f 10.-
898. W.J.KOOIJMAN: Luther en de Bijbel. '77, 3e dr., 181 p. NU f 9.90
899. LITERATUUR EN ETHIEK. Literatuurstudies v.W.H.VELEMA e.a.'77, 248 p., geb.(f38.75)f14.90

900. M.LUTHER: De grote Catechismus. Preken over De Tien Gebooden, Het Onze Vader, de Doop, Het Avondmaal enz. '78, 2e dr., 139 p.(f15.50) f 9.90
901. M.LUTHER e.a.: Stemmen uit Wittenberg. Pre- ken, artikelen en brieven v.Luther en zijn tijd- genoten. 5 dln., 2996 blz., geb. in groen-lin- nen banden met goudopdruk (f 225.-) NU f 99.50
902. Gouda METR/G.LEVINE: Het Israël van Gouda Meir. Schitterend foto-/tekstboek v.h.Beloofde Land. 176 p.(ruim 150 illustr. in kl. en in zw.- wit), geb. (f 49.50) NU f 19.50
903. W.MEIJER: Weegt en maakt. Over de seksuele opvoeding i.h.gezin. '76, 2e dr., 167p. NU f 7.50
904. S.MEIJERS: Obektiviteit en Existentiali- teit. Een onderzoek naar hun verhouding i.d.theol. v.Herman BAVINCK en de door hem beïnvloede con- cepties (C.C.BERKOUWER, H.M.KUITERT, A.A.v. RULER). (Diss.). '79, XXIV, 452 p.(f57.50) f 25.-
905. K.H.MISKOTTE: Geschenken eïndigheid. Pre- ken en gebeden. '78, 69 p. (f 12.50) NU f 6.90
906. DE NATIONALE SYNODE VAN DORDRECHT 1578. Gereformeerde u.d.Noordel. en Zuidel.Nederlan- den bijeen. Bijdr.v.W.van 't SPIJKER, R.H. BREMMER e.a.'78, 208 p.(ill.) (f35.-) NU f 15.90
907. D.NAUTA: Calvin, leidsman en voorbeeld. '55, 26 p., ing. NU f 2.50
908. G.C.v.NIFTRIK: Waar zijn onze doden? '74, 4e dr., 192 p., ing. (f 23.75) NU f 9.90
909. G.C.v.NIFTRIK e.a.: Zuiver van hart en vuil van leven. Over geloof en leven. 64 p. f 4.90
910. J.OVERDUIN: Het onaantastbare. Over de chr. hoop. '75, 3e, herz.dr., 232 p., ing. NU f 14.90
911. PLURALITEIT IN DE KERK. Opstellen v.J.J. BAKKER, J.PLOMP e.a. '77, 106 p.(f14.90) NU f 5.90
912. PRAKTIJSCHE THEOLOGIE. Opstellen over plaats en praktijk v.d.chr.gemeente, aangeb.a.P.J. ROSCAM ABING. Bijdr.v.H.JONKER, A.S.v.d.WOUD, H.W.de KNIJFF e.a.'80, 232 p.(f31.50) NU f 12.50
913. G.PUCHINGER (red.): Aandacht voor Groen van Prinsterer. z.j., 84 p.(ill.) (f12.90) NU f 6.50
914. H.N.RIDDERBOS: Het Woord is vlees geworden. Beschouwingen o.h.eigen karakter v.h.Evang.v. Johannes. '79, 19 p. (f 9.95) NU f 4.95
915. T.ROEST-KLEINMEIJER: Nee en amen.Boeiend verslag over ervaringen i.h.Leger des Heils. '80, 215 p. (f 26.-) NU f 12.50
916. T.ROEST-KLEINMEIJER: Niets vrouwelijks vreemd. Het verband tussen bijbelse vrouwen als Hagar en Sara met de vrouw in deze tijd. '80, 140 p. (f 19.90) NU f 8.90
917.H.v.RIESSEN: De Maatschappij der Toekomst. Chr. maatschappijvisie. z.j., 5e dr., 374 p., royale pb. (f 29.50) NU f 12.50
918.C.RIJNSDORP: In de greep van het reusachtige. Een literator over calvinisme. '67, 2e dr., 120 p., ing. (f 13.90) NU f 4.90

919. H.SACHNOWITZ: Muzikant onder de galg. Hoe een Joods musicus aan de vernietiging ontkwam. z.j., 239 p. (f 26.50) NU f 12.50
920. J.H.SILLESCHMIDT: Voor Jan en alleman. Korte verhalen en anecdotes v.d.bekende hoofd- vlootpredikant. 5e dr., 111 p., ing. NU f 3.90
931. H.SNOEP: Job. Aanklager en gedaagde. Omge- werkte preken. '80, 86 p. (f 14.25) NU f 5.90
932. W.v.'t SPIJKER: Eenheid in verscheidenheid? De identiteitscrisis binnen de Geref.Geïndte. '74, 96 p., ing. (f 13.90) NU f 6.95
933. STA EEN OGENBLIK STIL... Overzicht v.vrij- wel alle verzetss-, oorlogs- en bevrijdingsmonu- menten in Nederland. 22 x 30 cm., 260 p., 240 p. in vierkl., geb. (f 55.-) NU f 22.50
934. DE STATENVERTALING 1637-1937. Bijdr.v. D.NAUTA, Joh.de GROOT, F.W.GROSHEIDE e.a.Foto- mech. herdr.'77, 196p.(ill.), geb.(f24.50) f 15.90
935. C.v.d.STEEN: Wie volhardt tot het einde... Uitleg v.h.bijbelboek Openb.v.Johannes. '76, 158 p. (f 18.50) NU f 8.50
936. Mr.C.H.TELDERS: Het ene argument. Een stud. v.h. PROLOGION van ANSELMUS v.d.brief v. Paulus a.d.Kolossenzen e.v. Het Onze Vader. '79, 127 p., ing. (f 39.-) NU f 9.90
937. R.VALKENBURG: Laat zich 't orgel overal... Het koninklijk instrument en zijn bespelers. Meer dan 80 orgels en hun bespelers worden besproken. '80, 417 p.(200 foto's), geb. (f 85.-) f 39.50
938. C.VENHOOF: Prediking en uitverkiezing. '79, 324 p., ing. NU f 14.50
939. J.H.VELEMA: Bijbel en belijdenis, d.III. 4e dr., 64 p. NU f 2.90
vanaf 10 exemplaren voor f 2.-
940. J.P.VERSTEEG: Het heden van de toekomst. Inaug. rede. '69, 34 p. NU f 3.90
941. J.de VUYST: "Oud en Nieuw Verbond" in de Brief a.d.Hebreeën. (Diss.). '64, 272p. f 10.-
942. J.de VUYST: De structuur van de Apokalyps. '68, 69 p. (f 12.90) NU f 5.90
943. B.WIELENGA: Reformatie van '34. Boeiende gesch. v.d.Afscheiding. '34, 2e, herz.dr., 144 p., geb. NU f 4.90
944. WOORD EN KERK. Theol.bijdr.v.B.J.OOSTERHOFF, J.P.VERSTEEG, J.HOVIS, J.v.GENDEREN, W.H.VELEMA, W.KROEMER. '71, 3e dr., 171 blz., geb. (f 18.90) NU f 9.90
945. E.J.YOUNG: Genesis I. Vertaald uit het Engels. Een geargumenteerde bestrijding v.d. hedendaagse aanvallen op dit belangrijke eerste hoofdstuk v.d.Bijbel. '71, 156 p. NU f 5.90

Verzoeken toezending van de volgende nummers uit uw aanbieding "In prijs verlaagde boeken"

Naam:

Straat:

Postcode:

Plaats:

Bankrekening- of gironummer:

IN OPEN ENVELOP ZONDER POSTZEGEL

Boekhandel T. Wever BV, Antwoordnummer 5, 8800 VB Franeker

T.WEVER BV FRANEKER